

BETHLEN JÁNOS
KEMÉNY JÁNOS FEJEDELEMSÉGE

Barcsai fejedelem, akit Ali pasa a váradi vár egész ostroma alatt a táborban fogva tartott, e miatt a maga és hazája sorsa felett kétségbe esve sok levelet küldött a kapitányokhoz és az ország rendjeihez. Megparancsolta, hogy közben szedjék össze rendkívüli behajtással az országra kivetett összeget és késedelem nélkül küldjék a táborba. Azt tanácsolta, vessék el egy és mindenkorra a török kegyelmességében való bizakodást és visszahíva azokat, akik az erdélyi előkelők közül a Rákóczi-féle bonyodalmakba belekeveredtek s önként vagy félelmükben elfordultak, fogjanak fegyvert a haza védelmére és sűrűssek mások segítségét is. Az előbb említett kapitányok tehát (kivéve a csiki, gyergyói, kászoni, sepsi, kézdi és orbai székeket, akik az élőknek hitt halott Rákóczi fejedelemtől vártak segítséget és szokásuk szerint más véleményen voltak, mint a többi rendek), összehíva az ország előkelőit és a többi rendeket, bemutatták Barcsai fejedelem levelét és tanácskoztak, mit kell tenniük ilyen válságos helyzetben. Elhatározták, hogy Kemény Jánost, (kiről már előbb elmondottuk, hogy esküvője megtartása céljából még Rákóczi fejedelem életében elment Erdélyből) mint az összes előkelők közül mind bölcsességére, mind tetteire nézve legkiválóbbat kérdezik meg először, hogy tanácsát és tevékenységét felhasználják. Egyszersmind vissza fogják hívni a többi száműzött nemes urat is. Segítségnyerés céljából pedig Magyarország rendjeihez és a nádorhoz küldenek levelet. Ezt az egész ügyet Kemény János ügybuzgalmára bízták.

El is érkezett hozzá a rendek levele. Ekkor Aranyosmedgyes várában tartózkodott, melyet felesége révén a magyar király területén birtokolt. Hazája veszedelmes helyzetén megindulva, összehívta a száműzött erdélyi előkelő urakat és azok jóváhagyásával a maga és az erdélyi rendek levelével, melyben

tőle s rajta keresztül a római császár ő szent felségétől segítséget kérnek, elküldte Bánfi Dénest Magyarország nádorához, Wesselényi Ferenc grófhöz. Ez őfelsége hadvezérével, Zuzával s annak egy bizonyos seregével Tokaj mellett Rakamaz falunál várta Várad szerencsétlen ostromának a végét.

Magyarország nádora sajnálkozott Erdély válságos helyzetén, gyors futárok útján értesítette erről őfelségét, azt jelentve, hogy mind Erdély, mind Magyarország el fog pusztulni, ha idejekorán nem siet segítségükre. De ez a mostani veszedelem kizárta segélycsapatok küldését, mert Várad, amint már elmondtuk, elveszett, mielőtt a segítség küldéséről szóló tanácskozást befejezték volna.

Az erdélyiek tehát minden segítség reményét elveszítve, szokatlan behajtási móddal csikarták ki az egyesektől az országra kivetett összeget és ezt átküldve igyekeztek megbékíteni a haragvó Ali pasát. Összeszedték az összegnek egy részét, amennyit csak birtak, s ezt az egyik nemessel, Ghillányi Györggyel a váradi vár melletti táborba küldték és felajánlották a vár elfoglalása utáni harmadik napon. A pasa örült a győzelemnek, ezért mintegy meg is szelídült: kiengedte a börtönből Barcsait és feloldatta Haller Gábor vasbilincseit.

Barcsai fejedelem tehát, aki lemondott már mind életéről, mind fejedelemségéről, most kissé jobb reménységre kapott és levélben kezdett kikelni a kapitányok és az ország rendjei ellen, keményen szemükre vetve az ottomán portától való elpártolást, pedig maga tanácsolta nekik, hogy kínálják fel a visszatérést az erdélyi száműzötteknek és szorgalmazzák az idegen segítséget. Erdélybe visszatérve az eléje menő előkelő uraknak is szemére vetette ezt az Ali pasától melléje adott Kapucsi pasa jelenlétében. Azok azt válaszolták, hogy nem tették ezt tudta nélkül, vagy akarata ellenére, hanem egyenesen parancsára. Mikor az erdélyi száműzöttek kézhez kapták a rendek kezességét ígérő levelét, sokan kezdtek visszatérni hazájukba, de Barcsai fejedelem szándékainak megváltozását megtudva, gyors futással visszatértek.

A csiki, sepsi, kézdi és orbai székelyek helyzete ismét rosszabbra fordult. A csikiak ugyanis az engedelmességet megtagadva bilincsekbe verték Kálnaki Mihályt, a sepsi, kézdi és orbai székek lakosai pedig Donáth Istvánt, kiket Barcsai állított az élükre. Egyiket közülük, Donáth Istvánt, néhány nap mulva megfojtották. Ennek a lázadásnak nem csekély tápot adott kegyetlenségével Barcsai Gáspár helytartó. Ez ugyanis Bakó

Istvánt, maroszséki székely kapitányt, aki bizony lázongó és nyugtalankodó ember volt, de nem ítélték el törvényesen, a nemesi előjog ellenére, az ok megnevezése nélkül, kötél általi halálra ítélte. Lázár Istvánt pedig, a csiki királyi főbirót fogolyként Görgény várába küldte őrizetbe. Itt sokakat elidegenített az akkori kormányzattól.

Az előbb említett székely székek emiatt nyíltan fellázadtak; sokat pedig közülük, akik jobban szerették a békét, megölték. A parasztok levette a jobbágyság igáját, szintén csatlakoztak a zsákmány és a szabadság reményében. Lázár István is nagy erőssége volt ennek a lázadásnak. Barcsai fejedelem elvett tőle valami ezer császári forintot és még nagyobb összeg kicsikarásának reményében továbbra is fogva tartotta, de ez ravaszul kijátszva az örököt, hazatért. Lázár különben sem volt nyugodt ember, mint már mondtuk s most megemlékezve az őt ért méltánytalanságról, sem maga, sem anyai ági unokatestvérei, Székely Sámuel és Tompa István nem mulasztottak el semmit, amivel olajat önthettek a tüzre a parasztok között. De nem is volt egyszerű az orvossága a külső területekre is egyre inkább áttérjedő parasztlázadásnak.

Ezért tehát általános hadi felkelést hirdettek az ország többi részében. A felhívásnak engedelmeskedők falunként szétosztva gyülekeztek a szászok kőhalmi székében Barcsai Gáspár, a fejedelem testvére vezetésével a lázadás leverésére. Magának a vezérnek Kőhalmon volt a szállása. Mikor a csikiak és követőik megtudták, hogy az ellenük összeszedett sereget falunként osztották szét, egész seregükből kiválasztottak annyi lovas, amennyit csak tudtak és Székely Sámuel vezetésével bizonyos kis csapatot küldtek azok leverésére, akik hozzájuk legközelebb voltak szálláson. Ez gyorsaságával híret megelőzve, váratlanul megtámadta szomszédos Kece nevű szállásukon a székelyek Udvarhely nevű székének csapatait, megölt sok katonát s az előkelők közül a kiváló tehetségű fiatal Farkas Simont. Máshol is hasonló sikereket remélve megtámadni készült egy másik szállást, ahol oláh zsoldos lovasok voltak, de azokat – a mások szerencsétlenségén okulva – felkészültebbnek és férfiasabban ellenállóknak találta. Mikor ezek ellen harcoltak, segítségükre jött a többi lovassággal és a dragonyos csapatokkal Barcsai Gábor. Székely Sámuel, a gyors lábú vezér, ezt meglátva, övéivel együtt páni rémületbe esve, futásban keresett menedéket. Majdnem mindenkit megölték Barcsaiék, csak azok menekültek meg, akiket az erdők rejteke eltakart.

Maga Székely Sámuel, futásban megelőzve a többieket, sietett a parasztság özönéből nagy számban összeszedett gyalogsággal egyesülni, melyet Barót mellett hagyott. Barcsai Gáspár azonban folytatta az üldözést, így Székely azokat is elhagyta és szégyenszemre azokhoz futott vissza, akik elküldték. Elhagyta a szerencsétlen nép sokaságát, melyet az odaérkező győztes tetszése szerint gyilkolt le, sokat orra és füle levágásával bocsátott el.

Barcsai Gáspár tovább vezeti előre győztes hadseregét a székelyek sepsi, kézdi és orbai kerületébe. Senki sem áll ellen. A lázadók közül sokat felakasztat, soknak levágatja fülét és orrát, így emlékezteti őket régi hűségükre. Mikor innen a csikiak felé veszi útját, tisztelendő Kászoni Márton atya és sokan, akik övéi közül kísérik, a csikiak könyörgő levelét hozzák elébe. Bocsánatot kérnek a történetekért és hűséges szolgálataikat ajánlják.

Barcsai Gáspár a győzelemtől feltüzelve és természeténél fogva is a kegyetlenségre hajlandó lévén, nem könnyen fogadta ezt el. A hadsereg azonban, mely az ország megyéiből gyűlt össze, részvételt volt testvérei szerencsétlensége iránt s elfogadta, hogy ezek egész ügyét a következő, a szász Segesvár városában tartandó országgyűlésre halasszák. Így tehát azt felelte a csikiaknak, hogy az országgyűlésre küldendő követek útján fogják ügyüket tárgyalni. A vármegyéknek ez az enyhése azonban még több baj forrásává vált, miként az alábbiakból nyilvánvaló lesz.

Mikor tehát az említett lázadást ilyen módon leverték, Barcsai Gáspár szélnek eresztette csapatait és a zsoldosokkal s néhány előkelő urral az előbb megnevezett városban tartandó országgyűlés kezdetéig a rámosolygó szerencse miatt a szokottnál büszkébben fejedelmi testvéréhez ment.

Ez pedig, mivel közben a szerencse kissé kedvezett neki, az eddig sem tulságos szerénységgel kezelt rendeket és előkelőket kezdte lenézni, gyakran mondogatva, hogy semmi mással nem törődik, csak saját testvéreivel, még ha az egész ország a pokolba is jut.

A csikiak a szokott módon és a minap kötött megállapodás szerint elküldve követeiket, az országgyűlésen bemutatták színlelt hódolatukat, ellenben állandó követésekkel hívták az országba Kemény Jánost. Az előkelők közül sem hiányoztak többen, akik megunták Barcsai fejedelem állhatatlanságát, érzelmeinek állandó változását és Kemény Jánost, vagy annak

megnyerésére híveit buzdították. Az erdélyi száműzöttek pedig, akiknek Barcsai fejedelem uralma alatt semmi reményük sem volt a visszatérésre, teljesen Kemény Jánoshoz pártoltak. Ez nem feledkezett meg arról, hogy Keresztes mezején, még Rákóczi fejedelem életében, Barcsai neki adta a fejedelemséget, nem hátrált meg ennyi kínálkozó alkalom elől, főleg pedig, mint mondta, mert Barcsai fejedelem annyi méltánytalansággal illette. Azt állította ugyanis, hogy Barcsai, mikor a Várad alatti táborban tartózkodott, a kincstartóval az ő összes erdélyi javait el akarta koboztatni s az akkor elnapolt dolgot az ő ismételt megkereséseire sem akarta sohasem visszavonni.

Összehíva tehát a Rákóczi-féle sereg szétvert maradványait, körülbelül ezer lovast (pedig az a hír járta róluk, hogy négy-ötvezren voltak) felkészült az elhatározott utra. Barcsai fejedelem Nánási nevű emberét, akit kétszáz lovassal őrnek állítottak a határra, embereivel elfogta. Kemény János készülődése és szándéka a segesvári országgyűlésen több nemes úr révén Barcsai fejedelemnek is a fülébe jutott, de testvére, Barcsai Gáspár, ezeket, mint álhírek terjesztőit, orruktól és fülüktől megfosztatta. Ezt kapták hűségük jutalmául.

Mikor az országgyűlés nem minden zavar nélkül és folytonos panaszok közepette végetért és a Kemény Jánosról szóló hírek napról-napra erősödtek, a fejedelem Görgénybe ment. Testvére pedig összeszedve kb. 1200 zsoldos katonáját, a Szamos folyó felé tartott, ahonnan Kemény János betörése várható volt. Falunként szétosztotta csapatait, maga pedig a testvérétől nemrég ajándékba kapott örményesi kuriájában ütött szállást.

A kővári vár emberei, mely vár Magyarország szomszédságában Barcsai fejedelem pártján állott, megírták Barcsai Gáspárnak, hogy Kemény János foglyul ejtette embereivel Nánási kapitányt. Ebből már kézzelfogható volt az ellenséges viszony. Végzetes közönyösség folytán azonban sem nem hívták össze megbeszélésre a tanácsosokat, sem nem gyűjtötték össze az ország seregeit. Mindebből az tűnt ki, hogy a sors végső veszedelembé akarja dönteni Barcsait. Mikor mindez ismeretessé vált Kemény János előtt, ki nem kevéssé támaszkodott a csikiak, sepsiek, kézdiek és orbaiak titkos biztatásaira, rávették őt, hogy siessen megtámadni a készületlen Barcsai fejedelmet. Barcsai Gáspár legyőzésére Örményesre előreküldte néhány csapattal Szentpáli János erdélyi száműzöttet, maga pedig elment, hogy elfogja a dragonyosokat és Barcsai fejedelem oláh lovasait, akik akkor egy Buza nevű faluban voltak megszállva. Mindkettőre

rámosolygott a szerencse. Barcsai Gáspárt ugyanis, akit mindössze három emberével együtt ostromoltak előbb említett kuriájában, kevéssel sok ellen folytatott körülbelül két órás bátor ellenállás után megölték.

Az oláh lovasok, akikről elmondottuk, hogy a dragonyosokkal együtt egy Buza nevű faluban voltak szálláson, sokat elvesztvén maguk közül, futásban kerestek menedéket. A dragonyosok egy csapatban egyesülve egy ideig még védekeztek, de végül is megadták magukat Kemény Jánosnak.

Kemény János a nyilvánosságnak szóló levélben kihirdette, hogy az egész ország átmeneti megszállására jött, nem a fejedelemség elfoglalására, hanem azért, hogy a köz békéjét előmozdítsa és a belső békétlenséget lecsillapítsa. Ehhez hasonló levelet küldött Barcsai fejedelemnek is. Mindezek hallása szinte félholtá tette a fejedelmet. Értesítette ezekről tanácsosait, Haller Gábort és Bethlen Jánost és figyelmeztette őket, hogy gondoskodjanak saját életükről, mert az ellenség minden bizonnal rájuk fog törni. Ezek már Görgény felé indultak s a fejedelemhez tartottak. Ha az elébük jövő levél nem figyelmezteti őket, a bizonyosnál biztosabb, hogy még azon a napon, élve vagy halva az ellenség hatalmába kerülnek. Utjukban társuk volt Lázár György gróf is, aki különben helytartó, tanácsos és az ország főnótáriusmestere volt. Mikor a hírt meghallották, szétváltak. Haller Gábor Pál testvére Fejéregyház nevű kastélyába ment, Bethlen János Ebesfalvára, Apafi Mihályhoz (aki – mint a későbbiekből majd megtudjuk – nem sokkal utóbb következett a fejedelemségben). Lázár György pedig súlyos betegségtől akadályozva, ami miatt nem bírta el hosszabb menekülést, az egyik főúr, Gyulafi. László özvegyének Szent Demeter nevű szomszédos kastélyába tért be. Mikor Kemény János meghallotta, hogy ezek ilyen megerősítetlen helyekre vonultak, az idő rövidségétől kényszerítve, néhány lovascsapatot előreküldve eléjük próbált kerülni, hogy ne csatlakozhassanak Barcsai fejedelemhez, kit uralma kezdetétől fogva minden téren erőteljesen támogattak. Saját fiát, Kemény Simont küldte Haller Gáborhoz és anyai ági unokatestvérét, Bethlen Farkast Bethlen Jánoshoz, hogy elfogassa őket. Mindkettőnek esküvel megerősített menlevelet küldött oda- és vissza útjukra, de közben erős őrséget állított fel köröskörül, hogy azok ellenszegülve el ne menekülhessenek. Az őrség és erősítés nélküli kastélyok sem táplálhatták a reményt a bezár-
takban.

Félelmüket hatalmasra növelte az a váratlan hír, hogy Lázár Györgyöt Kemény János katonái megölték. Ehhez egy lovascsapattal elküldtek ugyanis egy Kis András nevű magyarországi származású embert, aki gyermekkorától kezdve gonosztévő volt, hogy Kemény János nevében elvezesse. Ez kivette Szent Demeterből és gonosz csapatával titkon megölte. Nem merném állítani, hogy ura parancsára tette volna ezt, nem is hinném, de gyanítom, hogy néhány akkor visszatért erdélyi száműzött parancsolta ezt neki. Bárhogy is történt, mindmáig megtorlatlan a halála. Ennek a jámbor, békés, nagymegfontolt-ságú, jobb sorsra érdemes embernek ez volt a vége. Mint már mondtuk, Lázár nem várt szerencsétlensége megfélemlítette Hallert és Bethlent, de mivel nem volt módjuk az ellenállásra, kockára tették életüket. Egyik elhagyta Fejéregyházát, a másik Ebesfalvát és az úton találkozáva Bethlen Farkas kíséretével, a közben Vásárhelyre érkezett Kemény Jánoshoz mentek. Annak ellenére azonban, hogy megigérték, hogy nem fognak ellenük fegyvert használni, kevés hiányzott ahhoz, hogy a kíséretükre küldött katonák meg ne öljék őket.

Kemény Simon elment, hogy sokáig tartó ostrommal és viszály keltésével próbálja Fogaras várát bevenni, melynek kapitánya Barcsai András, a fejedelem testvére volt. Kemény János vidámnak tetsző arccal fogadta Haller Gábort és Bethlen Jánost, legbelső szobájába vezette őket és saját sérelmeiről röviden, a rendek egyenetlenségeiről és az ország bajairól bőséges szavakkal beszélt. Azt mondta, nem azért jött, hogy elfoglalja a fejedelmi széket, hanem, hogy a hazában dúló viharokat lecsillapítsa. Megigérte, hogy elhagyja az országot, ha az országgyűlésen biztosítják javait és ha lecsillapította a hazában a viszályokat. Arról is biztosította őket, hogy semmit sem tervez Barcsai fejedelem ellen, aki a görgényi várban félve várta ezeknek a zavaroknak a végét. Közben biztonságlevelet kért mind a kettőtől, hogy ebben a becsületes és hazájának hasznos szándékában Haller Gábor és Bethlen János ne hábor-gathassák. Azt mondta, hogy ellenségnek fogja őket tartani, ha ezt megtagadják. Ez az akarata nem látszott a méltányos-sággal ellenkezőnek, de ők ez első tekintetre kedvezőknek tűnő előzmények után rossz folytatástól félve, nem szabad akaratuk-ból engedelmessé váltak a parancsnak, hanem Lázár György példájából tanulták meg, mitől kell félniük, vagy mit kell remélniük. A csikiak, valamint a sepsi, kézdi és orbai székek lakói sem mulasztották el a várt alkalmat. Betörték ugyanis

testvéreik, az udvarhelyi székelyek földjére, mindnyájan, akik csak valamiben kárt tehetek. Akiket ők árulóknak neveztek, azokat minden javuktól megfosztották, sőt a házakban pusztítottak leginkább. Minél gazdagabb volt valaki, annál ellenségesebbnek ismerte meg őket. Majd követeket küldtek Kemény Jánoshoz, hogy megkérdezzék, mit tegyenek ezután, vagy kiket akar pusztítani. Az azonban, látva, hogy a lázadás, – melynek elfojtására állítása szerint jött – ezen a módon nem csillapodik, hanem erősödik, mint az emberi lelkek kezelésének ügyes mestere, hálás köszönetet mondott tevékenységükért s meghagyta, hogy tegyék le megdicsért fegyverüket, menjenek haza s legyenek jelen a következő országgyűlésen. Ismételten levelet küldött Vásárhelyről Görgénybe Barcsai fejedelemnek s biztonságára hitet téve, meghívta kölcsönös megbeszélésre, azt állítva, hogy ez egyaránt hasznos lenne mindkettőjük és a köz nyugalmának.

Közben pedig őrséggel fogta körül a Görgény várához közel eső városkákat, hogy oda semmiféle levelet se lehessen bevinni, se onnan elküldeni. Barcsai fejedelem nem utasította el a megbeszélést. Hogy ezt a felek között minél kényelmesebben és minél közelebb fekvő helyen lehessen megtartani, Kemény János átment Régen városába, mely egy mérföldnyire volt csak Görgény várától. Innen elküldte Bánfi Dénest Barcsai fejedelemhez; ennek segítségével megállapodott a megbeszélés helyéről és módozatairól. Elhatározták, hogy a görgényi vár alatti kuriában találkoznak a megbeszélés napon. Mikor ez elérkezett, Barcsai fejedelem apósával, Bánfi Zsigmonddal, Doboka vármegye főispánjával (kinek leányát csak a segesvári országgyűlés alatt vette el feleségül) s udvari emberei kisebb csapatával volt jelen, Kemény János pedig Haller Gáborral és Bethlen Jánossal, kiket magához hivatott és nem engedett haza, valamint Petki István és Ebeni István tanácsosokkal, kik vele együtt tértek vissza hazájukba, továbbá Bánfi Dénessel, Bethlen Farkassal és Györggyel, kik vele együtt jöttek Erdélybe.

Itt mindkét fél sok szót vesztegetett a maga és ügye igazságára. Közben vitatkozások is voltak. A megegyezésre azonban semmi remény sem volt. Ezt az urak megunták, a szobában hagyták mindkettőt s ők mindnyájan kimentek. Több mint egy negyed órát tartott közöttük ismét a titkos tanácskozás. Majd újra behívták az Urakat s ezek jelenlétében Barcsai fejedelem Bethlen Jánosnak, aki uralma kezdetétől fogva a kancellár hivatalát töltötte be, megparancsolta, hogy tollbamondása

szerint írjon biztosítékot nyújtó levelet. Ennek tartalma a következő volt: sem az ottomán portától, sem senki mástól nem kér segítséget, sőt feloldja a neki tett hűségeskü alól az ország összes rendjeit és esküvel erősíti meg, hogy elfogadja, bármit is határozzon a legközelebb tartandó országgyűlés. Majd beleegyezésével megszerkesztették azt a levelet is, melyben nevében országgyűlésre hívják össze a nemeseket. Kemény János maga is aláírta ezt és gyors futárok útján közhírré is tette. 1660-ban karácsony táján jöttek össze a rendek, kik az összehívó levélből látták, hogy fel vannak mentve a Barcsai fejedelemnek tett hűségeskü alól. Féltek ellenben Kemény János, a csikiak, a sepsi, kézdi és orbai lakosok fegyvereitől, azonkívül megúnták Barcsai fejedelem állhatatlanságát, hiszen lehetetlen volt uralma alatt tartós békét remélni; Kemény János híveinek vad helyeslése közepette éltek a fejedelemadta szabadsággal. Nagy súlya volt a dologban az ottomán porta jóindulatába vetett bizalmatlanságnak is. A rendek megfizették ennek a kivetett összeg egy részét, de nem kapták meg sem a hátralevő rész elengedését, sem biztosítékot arra nézve, hogy ha megfizetik, nem raknak-e újabb terhet rájuk. Ezekről az okoktól vezetve fejedelemmé választották Kemény Jánost, kikötöttek azonban bizonyos birtokokat Barcsai fejedelem eltartására. Néhány nap múlva Barcsai fejedelem, akit Kemény, az új fejedelem, megbeszélésre hívott, levelet küldött saját emberével Fogaras és Déva kapitányához, hogy adják át Keménynek a várat. Az új fejedelem követe kísérte őket. Titkos, ezzel ellenkező mesterkedése azonban semmissé tette előbbi ténykedését. Irt a budai pasának is, valamint a nagyvezírnek s Havaselve vajdájának, kiktől azelőtt segítséget kért Kemény János ellen, hogy tegyenek le a segítség szándékáról és Kemény Jánost fogadják jóindulatukba, mert ez hasznosabb lesz az országnak és az ottomán portának. Mindenki azt hitte, hogy megírta ismét mindezeknek az ellenkezőjét, mint az az alábbiakból világosabban ki is fog tűnni.

Ugyanezen az országgyűlésen kijelölték és kiküldték Bánfi Dénest a római császár ő szent felségéhez követnek, hogy segítségét és oltalmát kérje. Ez a remélnél hosszabb idő után visszaírta, hogy a segítséget megígérték. Jelentette azt is, hogy be kell fogadniok biztosítékul Székelyhid, Kővár és Illye várába őfelsége őrségét. A rendek ellenkezés nélkül beleegyeztek. Székelyhid s Kővár várába beköltöztették az őrséget. Illyéről maguk a császáriak mondtak le.

Napról-napra nőtt a gyanú Barcsai fejedelem ellen, hogy valami új, megállapodásellenest forral. Az új fejedelem sürgette, hogy Barcsai fejedelem beengedje Görgény várába, melyet a megállapodás értelmében kezében tartott (az ország törvényei szerint, melyek hozzájárulnak ahhoz, hogy a magánkézben levő állami várakat is szabad és kell őrséggel megerősíteni a fejedelem belátása szerint). Barcsai engedelmeskedett, vagy ingatagsága folytán, vagy ügyének igazságában bizva.

Mikor Kemény fejedelem őrségét beengedték Görgénybe, az a vár szűk voltát felhozva arra intette Barcsai fejedelmet, hogy küldje el a gyalogság nagyobb részét, hiszen magánemberként nincsen szüksége rá. Ennek nem volt könnyű ettől vonakodnia, hiszen a várat erős őrség tartotta elfoglalva. Engedelmeskedett is Keménynek, aki inkább parancsolt, mint figyelmeztetett. Kemény pedig felfogadta zsoldra a magyar és a német katonákat, akiket Barcsai kitett. Fogaras és Déva várai még nem hódoltak meg Kemény fejedelemnek, amikor ismételt levelekkel léptek közbe az ottomán portánál a már letett Barcsai fejedelemért. Végül Déva vára a fejedelem kezébe került a következő alkalomból. Kétszeres őrség vette körül, magyar és német. A magyarok élén nem valamilyen úr, hanem szegény, szolgálatban lévő emberek állottak, akik egymás között egyenlőek voltak. A németeknek az idősebb Pringer Tamás, a vakmerő bátorságú és bámulatosan kitartó férfiú parancsolt. Ez elolvasta Barcsai levelét, melyben az őrséget a neki tett hűség eskü alól felmentette s a vár átadását megparancsolta. Tudta, hogy egyszerre köti őt a Barcsai és a rendek iránti hűségre tett eskü. Most, hogy a fejedelem feloldotta, azt állította, hogy őt és övéit már csak az ország iránti hűség köti s ezért a vár feladását a rendeknek óhajtotta felajánlani. A magyarok pedig Barcsai titkos tájékoztatásaitól indítatva (mint ezt sokan mondják) még a fejedelemségről való lemondása után is, igyekeztek számára a várat megtartani, sőt az is bizonyos, hogy a töröknek irkáltak segítség küldése ügyében. Ezek tehát egyetlenkedtek egymás között. A magyar vezetők azt a tervet szőtték, hogy Pringer Tamást és több emberét fogságba ejtik. Ez neszét vette s azokat vetette börtönbe, akik ellene forraltak valamit. A várat hatalmába kerítette s az ország rendjeinek adta át.

Örömmel hallotta ezt Kemény fejedelem. Az elfogott levelekből megtudva, hogy azok, akiket Pringer elfogott, a töröknek irogattak (ezek egy református pap és Kállai András, Jánosi

János, Raffai Tamás, Fodor János világi emberek voltak). Radnótra (egy kastély neve) vitette és kevesek, vagy senki tudtával sem, az ok megnevezése nélkül, egy hajnalban lefejeztette őket.

A fogarasi vár, melynek kapitánya Barcsai fejedelem testvére, Barcsai András volt, még nem adta meg magát; türelmesen viselte a Kemény-pártiak hosszan, annak bejövetele óta tartó ostromát.

Kemény fejedelem sürgette, hogy Barcsai fejedelem ismételt levéllel és kijelölt ember útján újból parancsolja meg a vár feladását. Ez elküldte tehát testvéréhez udvari papját, Csengeri Istvánt és szigorúan megparancsolta, hogy ne halogassa a vár feladását.

Ez engedelmeskedett is, kézhez kapván a Kemény fejedelem adta sértetlenségét megígérő esküvel megerősített oklevelet. Átadta a várat és Görgénybe ment testvéréhez. Innen vadászat ürügye alatt fejedelmi testvérével együtt Kemény fejedelem kihivatta és elfogatta. Fogarasba vitték át, melynek még néhány nap előtt kapitánya volt, előbb megkínózták, majd felakasztották.

Barcsai fejedelem visszatért Görgénybe, s ott feleségétől elszakítva bebörtönözték, Budai Zsigmond köznemest bűnösnek találták abban, hogy olyan dolgokat írogatott külföldre, amiket nem kellett volna, ezért bezárták. Amíg az erdélyi ügyek ilyen válságos helyzetben voltak, a váradi vár közelében lévő, eddig Erdélyhez tartozott falvak török iga alá kerültek. Papmező nevű faluba az oláhokból álló őrség maga hívta be a törököt, Súlyomkő várába pedig a hely papja (vagy inkább testet öltött ördöge) fogadta be. Szent Jóbót a parasztság őrizetére bízták, az át is adta. Ha ezeket becsületes őrséggel erősítették volna meg, senki sem ostromolta volna és még ma is Erdélyhez tartoznának. Hasonló veszedelem fenyegette a székelyhidi várat is, mely csak négy mérföldnyire van Váradtól. Az ebben a korban olyan szokatlanul állhatatos és kiváló buzgalmú Borbély Albert azonban kis seregével sokáig védte a várat. Végül is megtartotta azt ő császári seregének odaérkező őrsége.

Kemény János megérkezése Erdélybe, megválasztása, Barcsai fejedelem lemondása, börtönbezáratása, mindez ismeretessé vált az ottomán porta előtt. Ismételt követségeket és leveleket küldtek tehát először Régenbe, majd Radnótra az új fejedelemhez, de kedves szavakkal. Felajánlották, hogy

küldje fiát az ottomán portához túszul, maga pedig vonuljon be Temesvárra, fogadja el Ali pasától a beiktatást és a fejedelemség többi hátralevő szertartását. Fiáról hallgatott s megígérte, hogy majd elmegy, ha előbb az országot megnyugtatta, hogy a kivetett összeget és a felemelt adót elengedték. Az ottomán porta kegyességét bőbeszédűen ígérő követeket jól megajándékozva engedte el. Közben a török sereg az ország határán háborúra készülődött.

Ugyanebben az 1661. évben február hónapra újabb országgyűlést hirdetett Besztercére. Itt azt állította. Kemény fejedelem elfogott levelek és néhány lelkiismeretes ember tudósítása alapján, hogy Barcsai fejedelem sokat mesterkedett a vele és a rendekkel kötött megállapodás ellen. Azt is állította, hogy rendkívüli behajtásokkal egyesektől nagy pénzösszeget csikart ki az ottomán porta kielégítésére, de azt nem adta át soha rendelkezésére, hanem haszontalanul elpazarolta. Vegyék tehát szigorú őrséggel körül, hogy ne irkálhasson külföldre. Számoltassák el az előbb említett pénzről, melyhez nem volt szabad hozzányulnia, mivel az állami jövedelmek épségben megmaradtak számára. Legyen szabad ezért Kemény János fejedelemnek Barcsai magánbirtokait is lefoglalnia. Elhatározták azt is, hogy a megállapodás értelmében Barcsai személyét is perbe foghassák, mivel veszedelem fenyegeti miatta Erdélyt.

A fejedelem, aki jól tudta, hogy adott esküje ellenére gonoszul ölte meg Barcsai Andrást, közben ugyanezen az országgyűlésen számot adott erről a tettéről is. Azt mondta, hogy vele együtt volt fogoly a krimi rabságban s azzal a feltétellel enyhítették nyomoruságukat, hogy ő kezeséget vállalt érte a börtönben s az megesküdött a Szentháromságra, hogy Kemény fejedelem tudta nélkül nem fog elmenni. Közben megszegte esküjét, elmenekült onnan és súlyosbította neki, a kezesnek helyzetét. Ő tehát az esküszegőt megillető büntetéssel sújtotta. (Ezt ugyanis szabad volt minden törvényes eljárás kizárásával, ha így hozta a sorsa).

Azt az összeget, melyet az ottomán porta kielégítésére szedtek össze, most, hogy annak a legcsekélyebb jóindulata is reménytelen volt, arra fordították, hogy ellene sereget fogadjanak fel.

Mikor az ország helyzete megint súlyosra fordult, június hónapban (1661-ben), ismét összehívták Medgyes szász városba az országgyűlést. Itt helytállónak mondták azt, hogy Barcsai fejedelem saját szerződésének feltételeit megsértve, sokat mes-

terkedett lemondása után. Bemutatták saját oklevelét, mely szerint, ha a feltételeket megsérti, minden jogi orvoslat és törvényes eljárás mellőzésével alávetette magát a büntetésnek. Ennek tartalma szerint tehát megengedte, hogy Kemény fejedelem eljárjon ellene. Kemény fejedelemnek volt tudomása a törökök készülődéséről és ezt már előbb jelentette gyors hírnökök útján ő császári szent felségének. Ujból megírta, hogy azok Erdély és ő ellene haddal jönnek, de szavai nem találtak olyan hitelre, mint azt a helyzet kívánta. Azt válaszolták neki, hogy ő felsége nyíltan megmondta, nem fogja tovább fenntartani az ottománnal a békét, ha nem hagyja Erdélyt nyugton és biztosan hiszi, hogy a török semmit sem fog tenni a háború e bejelentése ellen, még ha fenyegetőzik is.

Ez a vélemény mindaddig tartotta magát őfelsége udvarában, míg június hónapban Izmael budai pasa be nem jött a hadsereg egy részével a hajdan Vaskapúnak nevezett szoroson, nem kezdett tüzzel-vassal kegyetlenül pusztítani s az ő betörését Kemény fejedelem már meg nem írta. Őt követte a derékhadal Ali pasa. Mikor ezt őfelsége – reményei ellenére – meghallotta, Montecuccoli generálist küldte megfelelő sereggel az erdélyiek megsegítésére, mint az az alábbiakból kiviláglik.

Mikor Kemény fejedelem a török seregnek Erdélybe való betörését látta, azt gondolta, hogy az Barsai fejedelmet jött kiszabadítani a fogságból. Azt remélte, hogy sikerül majd az ottomán portát is megbékítenie, ha ezt eltávolítja. Elküldte tehát étékfogó-mesterét, Kövér Ferenc nemes urat s a Magyarországról származó Váradai János kapitányt bizonyos számú lovassal. Ezek kivezetik Görgényből Barsai fejedelmet, mintha Kővár várába akarnák átvinni, az uton megölik és Répa faluban parasztokkal egyszerűen eltemettetik. Hozzá hasonló véget ért Budai Zsigmond, akiről megírtuk, hogy elfogták.

E napok alatt Ali pasa nagy sereggel követte a budait és Hátszeg kerületében ütött táborn, környékén pedig tüzzel-vassal kegyetlenül pusztított, de Erdély belsejébe nem hatolt be, míg nem egyesült a tatárokkal. A bucsaki tatárokkal egyesülve előreküldte azokat, hogy Kemény fejedelmet övéivel együtt elfogják. Maga pedig lassabb menetben Gyulafehérvár felé tartott, közben tűzbe és vérbe borítva mindent, ahova csak bejuthatott, felgyújtva útjában Szászvárost és Szászsebest, a szászok városait, melyeket azok a töröktől való félelmükben elhagytak.

Mind a határon túlról, mind az országba belépve, ismételten

küldött leveleket az ország rendjeihez. Felajánlotta, hogy szabadon választhatnak bármilyen fejedelmet s ezt meg is erősítik (Kemény fejedelmet ugyanis visszautasítják, mert az ottomán porta akarata ellenére jött be Erdélybe). Megígérte, hogy tartózkodni fognak a gyűjtogatástól és a fosztogatástól. Kemény fejedelem azonban elfogta a leveleket, így nem jutottak el azokhoz, akiknek irták. Míg ezek történtek, Kemény fejedelemnek Enyed és Torda városa között egy Décse nevű falu mellett volt a tábora. Mikor látta, hogy Ali pasa egész derékhadával feléje tart, attól félt, hogy el fogják foglalni Szamosújvár várát, amely kis őrséggel volt megerősítve és teljesen útjába esett az őt üldöző Ali pasának. Megkérte tehát Brazeni Hektort, a kővári vár őrségének fejét, hogy abban a várban, mint rejtettebb és ezért biztosabb helyen, hagyja hátra egy embere vezénylete alatt őrségének egy töredékét, katonáinak nagyobb részével pedig jöjjön Szamosújvárra, ahol nagyobb alkalmá van a szolgálatra s a keresztény bátorság megmutatására. Ez bele is egyezett.

Ali pasa előhadai, vagyis a bucsaki tatárok már elértek Alvincre (ez Gyulafehérvártól egy, Kemény táborától pedig három magyar mérföldnyire volt). A fejedelem ezalatt úgy látta, hogy nincs elég ereje ahhoz, hogy a római császár remélt segítségének megérkezése előtt nyílt csatába bocsájtkozzék. Seregét érintetlenül akarta addig megőrizni s ezért székelyekből álló részét átadta vezetésre Petki István tanácsosnak, a csikiak kapitányának, s megparancsolta neki, hogy tartson Szeben, majd innen Fogaras felé, tegye bizonytalanná útját az ellenség előtt, kerülje mindenképen a csatát, őrizze meg jobb időkre a sereget.

Maga a sereg többi részével, vagyis Erdély vármegyéinek egész nemességével, a székely nemesek legelőkelőbbjeivel és a megye zsoldosaival Egerbegyre tette át táborát, majd Boncida. falu mellé, a Szamos folyó partjára, katonai szokás szerint mindenütt hátvédeket hagyva hátra. Mikor itt tartózkodott, tért vissza öfelsége kedvező válaszával Bánfi Dénes, akit több hónappal ezelőtt küldtek segítséget kérni a római császár ő szent felségét. A kedvező választ írásban is bemutatta és szóban is elmondta az ország előkelő urai előtt ezekkel a szavakkal: «Ő császári felsége a keresztény világ előtt a szerencsétlenek iránt atyainak ismert lelkében megindulva, kegyesen védelmébe és oltalmába fogadta Erdélyt, megbocsájtva mindazt, amit Erdély fejedelmei valaha is vétettek felséges háza ellen. Jóságosan megígérte, hogy rövidesen tapasztalható segítségével régi hely-

zetébe fogja visszaállítani Erdélyt.» Erdély már lángokban állt és füstölt Ali pasa működése következtében, de a szemük előtt feltűnő segítség és az annak következtében helyreálló béke reménye csillapította mindenki fájdmát. A szemesebbek azonban átlátták, hogy öfelsége határozatába semmi sincsen belefoglalva arra nézve, hogy az ő segítségével kivívott győzelem esetén milyen feltételek mellett kell Erdélynek és rendjeinek Magyarország koronájának magukat alávetniök, hogyan tartatják meg kiváltságaikat; mindezt a győző megítélésére bízták. A tatárok pedig, kiket Ali pasa előreküldött – mint már előbb mondtuk – üldözték Kemény fejedelmet, akár véletlenül, akár mert tudták az útját. Mikor hátvédjét meglátták, megálltak és megvárták az őket minden bizonnal követő társaik csatlakozását. Mikor ezt a fejedelem megtudta, pénteken délután három óra tájban katonáit csatarendbe állítva elvonult és napnyugta felé Szamosújvár közelében kissé megállt. Még azon az éjszakán továbbhaladt Magyarország felé s az Emberfő nevű hegy lábánál, Négerfalva közelében ütött tábor. A tatárok a sötétségben nem igen merték vagy nem akarták követni.

Másnap, szombaton átkelt az Emberfő nevű hegyen Máramaros és az erdélyi vidékek között fekvő hegyek lábánál, Oláhlápos faluja mellett és tábort ütött, hogy másnap, vagyis vasárnap itt tartózkodjék. De ennek a napnak reggeli, nyolcadik órájában biztos hírként jelentették, hogy tatárokat láttak nem messze balról. Az eredmény nem maradt el. A fejedelem üldözésére küldött tatárok nyomát veszítették az Emberfő hegyen, tévedésből jobb felől elhagyták, s Patak (magyarul Nagybánya) felé siettek, s egy főrnak, Zombori Jánosnak özvegyét sokezer paraszttal együtt váratlanul elfogták. Majd gyors menetben továbbhaladtak és a magyar király hatalmában lévő vidékeket támadtak meg saját otthonukban. Hétfőn és kedden elhagyták Szatmárt is és Domahida nevű falu mellett sok ezer foglyot gyűjtöttek össze. Ali pasa egész hadával lassan haladva követte őket, Szamosújvár várával nem próbálkozott.

Mikor Kemény fejedelem táborában – mint már elmondtuk – meghallották a tatárokról szóló hírt, nem kis félelem fogta el őket, főleg a zsoldosokat. Ezek gyerekkoruktól fogva hozzászokva a gonosztettekhez és a parasztok fosztogatásához, majdnem mind elmenekültek Máramaros felé, anélkül, hogy valaki látta vagy üldözte volna őket. Itt végre megálltak, mikor senkit sem láttak, aki üldözte volna őket. Az erdélyi nemesek a fejedelemmel együtt lassan követték őket és hátulról hegyekkel

elzárt úton behatoltak Máramarosba. Ezen a napon a hegyek lábánál, másnap Sziget, harmadnap Técső városa mellett, negyednap a huszti vár mezején ütöttek táborn, Erdély határán. Itt meg is álltak, míg ezeken a napokon, – mint már mondtuk – tüzzel-vassal pusztítottak a tatárok a magyar király birtokán levő területen.

Mint már elmondottuk, a tatárok a foglyok megszámlálhatatlan sokaságát Domahida falunál gyűjtötték össze. Mikor Heister gróf, a szatmári főkapitány megtudta, hogy ezek ott vannak, gyors futárokkal megkerestette Kemény fejedelmet, hogy siessen vele egyesülve bosszút állni annyi ezer keresztény szabadságáért. Az helyeselte ezt és a munióciót hátrahagyva, sietett éjszaka a Szatmár felé vezető úton. Mikor alig két mérföldnyire volt onnan, a főkapitány újabb levele megállásra kényszerítette, mert azt jelentette, hogy a tatárok foglyaik sokaságával együtt elhagyták Domahidát. Kemény fejedelem ezt megtudva, Sásvár falu mellett a Tisza partján ütött táborn. Azt otthagya, néhány emberével Szatmárba ment, hogy kihozza onnan a fejedelemszont, aki Kóváról Aranyosmedgyesre s onnan Szatmárra menekült a tatároktól való félelmében. Száz muskétást eszközölt ki Heister generálistól kíséretül és egy napi tartózkodás után elhozta onnan magával. Patak (illetve Nagybánya) felé elküldték a legerősebb csapatokat, hogy kikémléjék az ellenséget, melyről semmi biztosat nem tudtak. Mikor a fejedelemszonttal együtt a szomszédban, a tábor egyik falujában reggelizett, a kémek azt jelentették, hogy sok ezer tatárt láttak és Ali pasa derékhada követi őket nem messziről. Helyesnek gondolva tehát, hogy az asszonyi kíséretet messzebbre küldje, a fejedelemszont sok erdélyi főúr családjával együtt még azon a napon Nyaláb várába, másnap meg a huszti várba küldte, az említett száz muskétás és háromszáz lovas kíséretében. Közben több lovast elküldött Aranyosmedgyes felé, hogy kikémléjék az ellenség útját és próbálkozásait.

Hogy közben biztonságban legyen a betörő ellenség támadásától, hiszen annak számban és erőben alatta állt, Tiszabecs mellett átkelt a Tiszán és a tulsó parton ütött táborn, ahonnan szélteben-hosszában láthatta a kisebb-nagyobb falvak füstölgő tüzeit.

Ali pasa Erdélyen át követte derékhadával előőrseit. Köröskörül tüzzel-vassal pusztított, nevezetesen felgyújtotta a kiváló megépítésű gyulafehérvári templomot és a nagyértékű

könyvtárat. Mivel csak Kemény fejedelmet akarta üldözni, egy várat, egy várost sem ostromolt. Patak (Nagybánya) mellett átlépte Erdély határát és a magyar király területén egészen Nyaláb váráig hatolt be fosztogatva. Itt tábort ütött és a teendőről tanácskozva, több napig időzött ezen a helyen. A tatárok eközben semmiféle ellenállásra nem találva, Máramaros és Munkács felé mindenütt kegyetlenül pusztítottak. Kemény fejedelem sem időzött sokáig nyugodtan a Tisza partján, hanem erős hátvédet hagyva hátra, Bene falu mellé tette át táborát. Mikor itt megállapodott, hírül hozták neki, hogy a tatárok csatározásba kezdtek övéivel a Tisza partján. Seregének egy részét, mely az erdélyi nemesség díszvirágából állt, szélesebb úton Munkács felé küldte fiával, Kemény Simonnal, hogy ne akadályozza őket az utak szorossága, amikor Magyarországra hatolnak be; maga pedig néhány tanácsosával, udvari kíséretével és zsoldos katonáival a szoros útra lépett. Ezt minden nehézség nélkül tették meg, majd fáradt hadseregét Kis-Lóna faluja mellett megállította. Itt sem tartózkodott sokáig; másnap útra kelt és a Tisza és a Bodrog folyók közén, Zemplén várossal szemben ütött tábort. Elhatározta, hogy itt várja meg Kemény Simonnak és alárendeltjeinek csatlakozását. Ez Munkács felé tartva, – mint mondtuk – alig kaphatott szabad átjárást és egy éjszakára tartózkodást Rákóczi fejedelemasszonytól és Mikes Mihálytól, aki egyrészt leginkább tüzelte Rákóczi fejedelmet a lengyel háborúra, másrészt vezéralakja volt mindig hazája elkövetkező belső viharainak. Elsősorban ő tanácsolta a fejedelemnek a törökkel vívott csatát a Vaskapúnál és a gyalúai várnál és ő volt az első, akárhogyan is tiltakozott ez ellen, aki anélkül, hogy sebet kapott volna, elárulta a fejedelmet. A következő napokban továbbhaladt innen és Zemplén városa mellett, apja seregének vidékén tábort ütött, maga pedig visszatért apjához.

Mig Ali pasának Nyaláb vára mellett volt a tábora, addig semmilyen reménye sem volt ahhoz, hogy Kemény fejedelmet elérje. Válogatott lovascsapattal és sértetlenséget biztosító irattal Huszt várába küldte Husszein jenői és temesvári pasát a következő levéllel:

Rendkívüli módon csodálkozik, hogy miért szánták rá magukat egy ember kedvéért az ottomán porta elleni lázadásra. Az abban a várban a Kemény-pártiak fogságában tartott Rédei Ferenc gróf, vagy fia, László gróf, vagy Zólyomi Miklós közül valamelyik jöjjön hozzá a táborba; sértetlenséget és az erdélyi

fejedelemséget ígéri neki esküvel. Megesküszik arra is, hogy fosztogatások és gyújtogatások nem fordulnak elő többé az országban.

Husszein pasa megtette a rábízott utat, csapatait letelepítette a vár alatti síkságon s egy paraszttal meg két törökkel Huszt várába küldte a rábízott levelet.

A vár régi kapitányságát már eltávolították s az most Bánfi Dénesnek és Kemény őrségének hatalma alatt volt. A követeket tehát szégyenletesen elkergették. Madarász Mátyás, Kemény fejedelem egyik nem nemes apától származó századosa még meg is sebesítette egyiküket.

Husszein pasa csapataira ágyúval is lövettek, ez végül is dolgvégzetlenül tért vissza a Nyaláb vára mellett tábornok Ali pasához.

Az megharagudott terve sikertelensége, de főleg követe megsebesítése miatt és a tatároknak Máramarosba való ismételt betörésével és gyújtogatásával állt bosszút. Nem volt reménye sem arra, hogy az erdélyi urak közül új fejedelmet válasszon, sem pedig, hogy Kemény fejedelmet elérje, s ezért nem tartózkodott itt tovább. A budai vezír még előbb gyors és ezért ismételt támadással próbálkozott ágyúk nélkül az aranyosmedgyesi várral. Ali pasa Erdély felé vette útját, Patakot (Nagybányát) a be- és kivonuláskor egyaránt nem fosztotta ki, de nagy tömegű eleség adását vetette ki rájuk és elvitte magával a város megbeszélésre kihívott bíróját és előkelőit.

Mikor Erdélybe bevonult. Dés városa és a bethleni vár között ütött tábornok. A tatárokat és az egész lovasságot elküldte Beszterce és Marosvásárhely felé; egész vidékeket hamvasztott el. Egy tűz alkalmával több mint száz falut borított lángba. A keresztények mindkét nembeli fegyverfogásra alkalmatlan korú sokaságát fogságba vetette, a serdülteket legnagyobb-részt megölte. A szász és a többi városhoz pedig esküvel megerősített nyílt leveleket küldött és sértetlenséget ígért nekik minden megterhelés nélkül, ha megadják magukat és halált, ha ellenállnak. A sok gyilkolás figyelmeztette őket arra, mitől kell tartaniok. Mivel semmiféle segísre nem volt reményük, követek útján megadták magukat.

Kemény fejedelem, aki – mint mondtuk – övéivel a Tokajtól három mérföldnyire fekvő Zemplén városa környékén tartózkodott, megtudta, hogy Montecuccoli generális ő császári felsége csapataival olyan gyorsan jön, ahogyan csak tud, hogy segítségére siessen neki, meg az országnak, és nincsen már

messze. A fejedelem övével együtt félholt volt Erdély romlása miatt; most lelkierejét összeszedve, kiadta az utasítást, hogy Teleki Mihály menjen gyorsan Montecuccolihoz. Az erdélyi veszedelmeket megtudva pedig megkérte azt, hogy siessen. Azt mondta, attól kell különben félni, hogy az erdélyi erősségek, azaz várak, melyek eddig hűségesek voltak, megadják magukat, nem lévén reményük a segítségre.

Montecuccoli hallgatott is rá és visszaküldte Teleki Mihályt, megszabva a helyet és a napot, ahol és amikor Kemény fejedelemhez csatlakozzék.

Kemény fejedelem tehát elvonult az előbb említett helyről. Maga néhány lovassal a huszti várba ment a fejedelemasszonyhoz, de nem tartózkodott ott semeddig, hanem Majtény városa mellett csatlakozott öfelsége seregéhez. Montecuccoli generális megmutatta neki csapatokba osztott seregét, mely jól felszerelt katonákhoz illően úgy állt készen, mintha minden percben harcolniuk kellene. Kemény fejedelem és a többi erdélyi is azt gondolta, hogy ez a sereg mind ereje, mind számára nézve megfelelő lesz arra, hogy Ali pasát kiűzze Erdélyből; így megerősödött az előbb még reménytelenekben a reménység. Az ágyúk száma is megfelelő volt. Ugy látszott, csak annyi időbe telik a győzelem, amennyi az út megtevésére kell.

Vidáman és elevenen folytatták ezért Erdély felé útjukat. Petki Istvánt (kiről megirtuk, hogy Kemény fejedelem a sereg egy bizonyos részével Erdélyben hagyta) is figyelmeztették a segítség érkezésére. Megparancsolták neki azt is, hogy igyekezék minél nagyobb számú székely csapattal kijönni a csiki vidékről, ahol eddig a természetadta védelemben várt és csatlakozzék hozzájuk. Figyelmeztették azonkívül az ellenséghez közeleső Görgény, Fogaras, Déva és Szamosújvár várainak kapitányát és őrségét, hogy maradjanak meg hűségükben. Hasonló leveleket küldtek a szász városokhoz is. Ezeket azonban arra kényszerítette már a reménytelenség és az ellenségtől való félelem, hogy – mint mondtuk – megadják magukat. Mindnyájan küldtek követeket, helyesebben mondva tuszokat Ali pasához. Ezek tanácskozás ürügye alatt voltak táborában. Mikor Ali pasa Marosvásárhelyre tette át tartózkodási helyét, két ottani polgárral küldött levelében felajánlotta Petki Istvánnak a fejedelemséget. Ez azonban visszautasította mind a fejedelemséget, mind azt, hogy megadják magukat. Ali pasa megharagudott azért, hogy mindenütt visszautasítják; szétküldte a tatár és a török lovasokat és felgyújtotta a marosi

és udvarhelyi székely székeket, megölte vagy elfogta azokat a lakókat, akiket meg tudott találni.

Végül is tudakozódni kezdett a táborban lévő városi követeknél, tudnak-e az erdélyi mágnások közül olyant, aki neki meghódolt városban vagy kastélyban él és méltó a fejedelemségre. Ezek hosszas gondolkodás után elmondták, hogy él saját ebesfalvi kastélyában egy Apafi Mihály nevű úr, akit nemrégén váltottak ki nagy pénzen a krími rabságból és most részvétből otthon hagyták. Ez igen régi főúri családból származik, jó ember, de természeténél fogva és a krími fogság hosszantartó szenvedései következtében a kelleténél szerényebb és szelídebb, úgy hogy sokan szemére vetnék nagyfokú erélytelenségét, ha fejedelem lenne.

A pasa örömmel hallotta, amikor ezeket mondták és meghatározott csapatokat küldött el egy főúr vezetésével, hogy elhívják, helyesebben mondva, elővezessék Apafit. Ez sohasem gondolt ilyesmire és megijedt Ali pasa izenetének hallatára. Felesége közelállt a szülés órájához és nem tudta, kit sirasson, magát vagy férjét, hiszen annak sorsa felől semmi jót sem remélt. Még ellenségei sem vallhattak ugyan mást, mint hogy sohasem áhítozott a fejedelemségre s ezért nem a fejedelemség reménye lebegett a kastélyát elhagyó szeme előtt, hanem a halál. Azonban a természeti viszonyainál fogva gyenge hely, továbbá az örség és a megerősítés hiánya engedelmességre kényszerítette őt.

Aggódó lélekkel távozott tehát el. Alig hagyta el kastélya területét, mikor egy vágatva érkező lovas arról értesítette nagy vidáman, hogy felesége világra hozta elsőszülött fiát. Apafi azon tépelődött, hogy örvendezve vagy szomorúan vegye tudomásul ezt a hirt, török kísérői pedig azt jósolták, hogy boldog és szerencsés fejedelem lesz belőle.

Mikor Ali pasa táborába belépett, tisztességgel fogadták, mint fejedelmet, ünnepélyes alkalomhoz illő sátorba vezették és bizonyos számú janicsárt adtak melléje, vagy azért, hogy megtiszteljék vele, vagy inkább azért, hogy őrizzék.

Ez idő alatt a biztonság kedvéért szász városokba menekült nemességet Ali pasa parancsára arra kényszerítették, hogy menjen a török táborba. Közöttük volt a beteglábu Basa Tamás tanácsos, és a kövérsége miatt a tábori fáradalmakra alkalmatlan Kassai Ferenc, kik mindketten betegségük miatt maradtak távol a Kemény-féle háborútól és kisszámú köznemes.

Mig a dolgok így folytak, azt jelentették Ali pasának, hogy Kemény fejedelem öfelsége seregével átlépte Erdély határát és Kolozsvár felé közeledik.

Hogy úgy látsszék, mintha nem vették volna teljesen el a rendektől a szabad fejedelmválasztás jogát, Ali pasa megparancsolta az említett nemeseknek és városi követeknek, hogy válasszanak fejedelmet maguk közül. Megígérte, meg fogja adni azokat a jelvényeket, amelyeket a hatalmas szultán nevében szoktak a fejedelmek megerősítésére átnyújtani. Ezekről tehát könnyű volt megnyerni a beleegyezést Apafi Mihály fejedelemségéhez.

Fejedelemségre jutásában említésre méltó többek között az a tény, hogy Ali pasa hívta meg, helyesebben mondvá vezette elő, hogy ezt a méltóságot elfoglalja és tisztességgel is fogadta. De nem választották meg és nem adták meg neki a fejedelmi jelvényeket, míg nem vált ismertté, hogy közeledik Kemény fejedelem öfelsége hadával: hanem uralkodása csak akkor kezdődött, amikor ezt megtudták. Méltán gyaníthatták tehát a tisztábban látók, hogy nem választották volna meg fejedelemnek, ha öfelsége segítsége nem ijeszti meg egy kissé a törököket.

Mikor Kemény fejedelem öfelsége segítségével Kolozsvár felé közeledett és Sombor faluja mellett ütött tábor, a legeltesre eltávozott német lovasok véletlenül összetalálkoztak az erdőkben parasztokat kereső tatárokkal. Négyet megöltek, az ötödiket élve vitték a táborba. Mikor innen eltávoztak, a Kolozsvártól csak egy kis mérföldnyire fekvő Kórod faluja mellett állapodott meg a császári sereg. Innen elküldték kis lovascsapattal Vér Györgyöt, hogy ellenséget fogjon. Másnap őt fogollyal tért vissza. Ezeknek jelentéséből megtudták, hol van Ali pasa, milyen a hadserege, milyen ügyekkel foglalkozik. Mindezt nem tudták eddig. Az ellenség száma négyszerese volt öfelsége seregének, hozzászámítva a magyarokat is.

Mikor ezt Montecuccoli generális és alárendelt emberei megtudták, minden tekintetben visszakoztak, csak eddig tartott harci kedvük. Egyedül Kemény fejedelemnek mondta meg, hogy öfelsége seregét, melynek sikerétől az egész keresztény világ jóléte látszott függeni, nem teszi ki veszélynek, mert csaknem minden vezetőszemély beteg (legtöbbjük valóban lázas is volt) s a gyalogságot tönkretette az éhezés.

Az is bizonyos volt, hogy a gyalogság éhezett, bár ez a termékeny év bőségesen adott gabonát. A katonák azonban

a kész kenyérben hiányt szenvedtek és haldokoltak az éhségtől a buzakazlak között.

Kemény fejedelem elsodálkozott Montecuccoli tervének hallatára és reménységéből egy pillanat alatt a legteljesebb kétségbeesésbe zuhanva, alig tudta visszafojtani könnyeit. A szükség azonban arra kényszerítette, hogy engedelmeskedjék.

Ujból arra kérte Montecuccolit, először Haller Gábor útján, majd maga szemtől-szembe, hogy küldjön őrséget Kolozsvárra. Hogy ne ejtse teljesen kétségbe s ne tűnjék olyan színben fel, mintha semmit sem tenne érdekében, azt válaszolta Montecuccoli, hogy át fog neki adni körülbelül ezer főből álló őrséget. Ezt Kemény fejedelem még azon a napon napnyugta felé tényleg be is vezette a városba. Itt hagyta még Ebeni Istvánt is, bizonyos számú magyar lovascsapattal.

Petki Istvánt értesítették a nem várt visszavonulásról és megparancsolták, hogy maradjon meg mellettük a székelyekkel együtt. Ha azonban úgy látja, hogy kikerülhetetlen veszély fenyegeti, engedjen az idő követelményeinek s őrizze meg magát és a székelyeket jobb időkre. Petki már harcrakészen állt s nem kevésbé rázta meg ez a hír. Teljesen arra adta magát, hogy töltésekkel és árkokkal erősítse meg azt az utat, amelyik Udvarhely székely székéből Csík felé vezet, s amelyről gondolta, hogy azon keresztül behatolhat ide az ellenség.

Kemény fejedelem és Montecuccoli generális másnap szomorúan, legyőzöttekhez hasonlóan, mentek vissza Magyarország felé. Az ellenségnek tudomása sem volt a dologról, nem hogy üldözte volna őket.

Azt sem szabad hallgatólag mellőznünk, hogy Ali pasa mit sem tudott Kemény fejedelem visszavonulásáról, de ez sem az ő szándékáról s Apafi Mihályt azon a napon iktatta be Ali pasa a fejedelemségbe, amelyiken Kemény fejedelem visszafordult Magyarország felé. Ugy látszott, mintha a sors tette volna őt fejedelemmé a visszavonuló helyébe.

Azon a napon, amelyiken a fejedelem visszavonult, a dragonyosok egy bizonyos csapatával visszaküldte hazájukba azokat a nemeseket, akiket a székelyek közül választott ki és akik eddig vele voltak. A dragonyosok ezután Szamosújvárig kísérték őket, mert itt csak közepes nagyságú őrség volt.

Hasonlóképen visszaengedte feleségükhöz és gyermekeikhez az erdélyi megyék nemeseit, kivéve néhány főurat és tanácsost, akiket magánál tartott. Előzetesen arra intette őket, hogy maradjanak meg hűségében, amíg csak a végszükség be

nem áll. Ezek visszatértek a szász városokban hagyott családjukhoz.

Őfelsége serege pedig visszatért Szatmárra, innen Magyarország távolabbi részeibe; körülbelül ötezer ember pusztult el éhség és betegség következtében soraikból.

Mikor ezt Ali pasa meghallotta, nagy gondtól szabadult meg. A szász városokra kivetette a százezer császári arany felét, amit két évvel ezelőtt az országra róttak. Mikor ezek azt mondták, hogy ezt nem tudják megfizetni, azt felelték nekik, hogy a nemesek a biztonság kedvéért oda vitték át vagyonukat, ha tudták.

A fogságba vetett követeket a pasa nem engedte addig hazamenni a táborból, míg az összeget le nem tették.

Nyílt levelet küldött azonkívül a székelyekhez és azoknak, kik magukat önként megadják, esküvel ígért bántatlanságot, az ellenállóknak pedig halált.

A csikiak a természetnyújtotta védelemben bíztak, a sepsi, kézdi és orbai székek lakói a már beálló őszben és a hely távolságában s ezért nyíltan semmibeverték a parancsot. Az udvarhelyi és a marosi székek székelyei a segítségbe vetett remény és a félelem kétségei között hányódtak, jóllehet annyira közel voltak az ellenséghez, hogy ismét el kellett tűrniök újabb pusztításait. Ali pasa annyira megharagudott makacsságuk miatt, hogy Radnótról, ahol több héten át tartózkodott, a székelyek felé vonult seregével. Elpusztították a marosi székely szék maradványait s amit még elfoglalhatott. Jobbfelől elhagyta Medgyes szász várost, mely a többivel együtt már megadta magát és egész seregével Udvarhely székely szék ellen vonult. Kegyetlenül pusztított tüzszel-vassal és végül is megadásra kényszerítette őket. Közel Udvarhely városához, a szék főhelyéhez, melynek Udvarhely széke adta nevét, ütött táborot és levélben intette a csikiakat, valamint a sepsi, kézdi és orbai székek lakosait, hogy adják meg magukat. (Ezt abból az alkalomból írta, hogy az udvarhelyi szék székelyei megadták magukat). Azok sem utasították ajánlatát vissza, mert megrémültek a közeledő és borzalmasan pusztító ellenség sokaságától. Csak a csikiak bizakodtak Petki Istvánnal együtt a természetadta védelemben és kérkedtek vele szerencsétlenül, hogy azon még semmilyen ellenség sem hatolt be. Inkább a háborút akarták, mint a békét, mert azt gondolták, hogy ha eljön az ősz vége felé a havazás, óráról-órára megközelíthetlenebbek lesznek.

Erősítette őket a nagy remény is, melyet Kemény fejedelem segítségébe vetettek. Ezt levélben és követek útján szüntelenül sürgették. Bátorította őket az is, hogy Szamosujvár, Görgény, Fogaras és Déva várai, valamint Kolozsvár városa még nem adták meg magukat Ali pasának.

Kemény fejedelem, aki a császári hadsereg távozása után zsoldosaival és saját udvari embereinek csapatával Erdély Magyarországgal szomszédos határán volt állandó szálláson, az ország szorongattatásáról és a székelyek végső veszedelméről hallva nagy aggodalmakat állt ki. Bevallotta, hogy nyílt csatában szembeszállni gyenge, de alávalóságnak tartotta, hogy elhagyja őket.

Kieszközölt végül is Montecuccoli generálistól bizonyos számú lovas és dragonyos csapatot. Elhatározta, hogy ezekkel bevonul Erdélybe a hatalmában álló Görgény várával szomszédos csiki hegyeken keresztül és átenged egy bizonyos számú csapatot, hogy a székelyek csatlakozásával elegendő legyen a szorosok megvédésére. De mikor az utra készült, kisebbik fia, Ferenc hirtelen megbetegedett és bizonyossággal állították, hogy hiábavaló minden próbálkozás megmentésére. Négy nap mulva meg is halt. Mint később megtudtuk, az Istennek csodálatos rendelése következtében azon a napon, sőt még abban az órában verték le és pusztították el a szerencsétlen csikiakat, amikor Kemény fejedelem megindult, hogy megsegítse őket.

Ali pasát haragra gerjesztette az, hogy a csikiak visszatudasították ajánlatát, ostromlásukra küldte tehát Izmael budai vezír vezetésével az egész seregből kiválogatott gyalogosait és lovasait, sőt az egész derékhadat a tatárokkal együtt. Ő maga Apafi fejedelemmel a már említett Udvarhely melletti táborban várta a dolog végét.

Izmael vezír nekiindult a kiszabott útnak. Azon az útvonalon vezette a janicsárokat és a többi gyalogost, amelyen Udvarhely felől Csikba szoktak menni. Jobb felől haladtak a török, balról a tatár lovasok. Izmael vezír utasította őket, hogy hátulról támadják meg a csikiakat, megkerülve a töltéseket és árkokat, melyekről a csikiak azt állították, hogy jól megerősítették a bevezető út.

Megparancsolta azonkívül, hogy hátulról a nagyszámú lovasság kövesse. Bőségesen volt ugyanis katonája.

A csikiak ellenben eleget véltek tenni a védelemnek azzal, hogy azt az egy, töltésekkel és árkokkal megerősített út és néhány ilyen ösvényt védték mindnyájan, akik csak fegy-

vert foghattak. Azt hitték ugyanis, hogy máshol áthághatatlanok a hegyeik. Ebben a nézetükben azonban alaposan csalatkoztak. Míg ugyanis az említett uton Izmael vezetésével berontó gyalogság rohamát feltartották, sőt vissza is vetették, balról az úttalan s addig járatlan úton bejöttek a tatárok s megkezdték a szinte teljes békében, otthoni munkájukkal foglalkozó csiki családok kirablását, a falvak felgyújtását, mielőtt a harcolók között bármit is tudtak volna bejövételükről.

Míg a csikiak a töltéseknél és árkoknál derekasan harcoltak, jobbra tőlük bejöttek a török lovasok is.

Mikor a csikiak látták, hogy falvaik lángolnak s körülfogta őket az ellenség, futniok kellett az erdőkön és a hegyeken keresztül, amerre épen a sors vetette őket.

Az erdő könnyen eltakarta a benne harcolókat, keveset öltek meg közülük. Azonban a széknék majdnem minden otthon maradt családja az ellenség kezébe került. Itt halt meg az udvarhelyi székelyektől származó Farkas Ferenc nemes úr is.

Petki István minden nehézség nélkül épségben menekült Gyergyó felé. (Ez a kicsiny tartomány csak kilenc faluból áll, beljebb van a hegyek között, Csik alatt fekszik).

Ki tudja áttekinteni, vagy még inkább leírni, hány ezer keresztényt öltek itt meg bosszúlatlanul, vagy fogtak el, mennyi a gyilkossággal párosult meggyalázás, a meggyalázással kevert gyilkosság, a gyújtogatás, a fosztogatás és a pusztító pogány más gonosztette?

Könyörüljete, óh, könyörüljete olvasók, ha már nem tudatok és nem tudtok segíteni, legalább sajnálkozzatok a mi szerencsétlenségünkön !

Súlyosan érintette ennek a hatalmas vereségnek a híre a Szamosújvár mellett táborozó Kemény fejedelmet is. Fájt neki, hogy akkor érkezett, amikor már minden elveszett. Komolyan kezdte közben Fogaras várát féltetni, mert úgy gondolta, ilyen hatalmas ellenséggel szemben nincs eléggé megerősítve s azt következtette, hogy Ali pasa ide vonult vissza. Nem is hiába. Kiküldte tehát az egyik urat, anyai ági unokatestvérét, Bethlen Györgyöt, kétszáz német és ugyanannyi magyar katonával, hogy megerősítse a várat. Ezek épen a legalkalmasabb időben értek oda, Ali pasa előőrsei ugyanis nemcsak feltűntek a látóhatáron, hanem csatározásba is kezdtek.

Nemcsak az őrség, hanem a parasztoznak az ellenségtől való félelmében összegyűlt serege is örült megérkezésüknek.

A várost már felgyújtotta az ellenség és most összeszedték erejüket, hogy kibírják az ostromot. A csikiak legyőzése után Ali pasának fülébe jutott Izmael vezír révén a győzelem híre, de más forrásból lassan-lassan az is, hogy Kemény fejedelem ismét bejött Erdélybe. Örült is a híreknek, aggasztották is őt s így könnyen engedett, amikor a megmaradt csikiak békét kértek. Elvonult táborával Udvarhelyről és őszi, napról-napra hidegebb időben Fogaras felé tartott. A várostól fél mérföldnyire ütött tábort és elküldte Apafi fejedelem udvari papját, Enyedi Jánost a fogarasi vár őrségéhez, hogy rávegye őket, adják meg magukat Apafi fejedelem parancsára; de vállalkozása sikertelen volt.

Mikor ezt Ali pasa megtudta, nem próbálkozott a vár tényleges ostromával, vagy azért, mert a tél keménysége akadályozta ebben, vagy mélyebb megfontolás következtében. Kétségtelenül nem volt ugyanis semmi reménye arra, hogy a jól megerősített, széles, vízzel teli árokkal körülvett várat be tudja venni. Igyekezett azonban néhány ezer, az árkon kívül a lóistállók mellett összegyűlt paraszton katonáival rajtaütni s ezért megparancsolta, hogy a janicsárok és a többi gyalogos ezek ellen intézzen támadást.

Ezek engedelmeskedtek szavának és bátran behatoltak az árok széléig, de kisebb, nagyobb ágyugolyók csunyán elbántak velük, sokat el is vesztek soraikból és dolgukvégeztelenül tértek vissza. Fájdalmuk megbosszulására felgyújtották a csúrt, a búzakazlakat és az Olton át emelt hidat.

A parasztok sokasága közül, kikről azt mondtuk, hogy itt gyűltek össze, egyet sem fogott el az ellenség, de mindkét fél golyói sokat sebesítettek meg. Ali pasa másnap elvonult innen Szeben felé.

Közben Kemény fejedelem eltávozott a szamosújvári várból és a bethleni mellett állt meg, ezt is megerősítette őrséggel. Mig itt időzött, Teleki Mihály, udvarának egyik bizalmas embere, merészen azt ígérte neki, hogy rábeszéli a beszercei százszokat, hiszen jól ismeri őket, adják meg magukat, csak adjon neki bizonyos számú, magyar és német katonákból álló sereget.

Ezt meg is kapta. Csapatait Beszerce városa mellett hagyta, maga előrement tárgyalni. A polgároktól ezt a feleletet kapta: «Mi szerencsétlenek, Kemény fejedelem iránti hűségből álltunk ellen az ottomán portának. Sokat elvesztettünk sorainkból, elszenvedtük az egész környék felgyújtását, alig volt

kegyelem az életben maradtak számára. Ujabb felkelés esetén ezeknek is el kellene pusztulniok. Győzzétek le ezt a hatalmas nemzetet, mi veletek leszünk a győzelemben.» Nem mondtak mást, hanem ágyúgolyót lőttek ki a külvárosban járkálókra és két német katonát meg is öltek vele.

Az elutasított Teleki Mihály visszatért tehát a fejedelemhez. Ez visszavezette seregét Magyarországra. A német lovasságot Szatmárra küldte, zsoldosait Debrecenbe helyezte el téli szállásra, maga pedig udvari embereinek csapatával a máramarosi hegyek lábánál egy egyszerű kis Bikszád nevű faluban telepedett meg a télre, hogy a magyar király ajánlatára ott várja meg, míg Ali pasa kivonul Erdélyből.

Míg Ali pasa Szeben mellett táborozott, Apafi a rendek számára Kis Selyk szász városba hívott össze országgyűlést. Ezen az erdélyi fejedelmek szokása szerint esküt tett arra, hogy szabadságaikat tiszteletben tartja (ezt az esküt ugyanis még nem tette le addig) és viszont tőlük is követelt hűségesküt. Arról is történt gondoskodás, hogy azok az erdélyiek, akik eddig Kemény János pártján állottak, az országgyűlés befejezése után harminc napon belül összes javaik elvesztésének terhe mellett az ő hűségére térjenek. Kemény fejedelem levelet intézett a rendekhez, de ezt elfogták és nem adták addig tovább, míg az eskű letételére kiszabott idő véget nem ért.

Mivel a tél közeledett, Ali pasa visszatért Temesvárra, seregét pedig szétosztotta téli szállásokra. Apafi fejedelem védelmére otthagya Ibrahim pasát körülbelül kétezer főnyi őrséggel és tizennyolc oláh csapattal.

Apafi fejedelem feleségét Szebenben hagyta, maga pedig az említett őrséggel Medgyes szász városba ment.

Mikor Kemény fejedelem mindezt megtudta, újra gondolkodni kezdett arról, hogy bevonul Erdélybe. Nem akart ugyanis olyan színben feltűnni, mintha nem használná fel övéi számára az alkalmat. Azt is gondolta, hogy itt az ország határain kívül nem fogja zsoldosait ellátni tudni, annál is inkább, mert azok a töröktől való félelmükben elhagyták Debrecent s így még téli szállást sem tudott számukra kijelölni. Eldöntötte már azt is magában, hogy nem tud, nem is akar csak magánemberként élni.

Visszautasította a rendeknek azt a levelét, melyben saját javainak nyugodt birtoklásáról biztosították és Krisztus irgalmára kérték, hátráljon meg a kedvezőtlen sors elől, ne zavarja az ország és a maga pusztulására ennek a hatalmas nemzetnek

a győzelmét. Montecuccolitól, a legfőbb generálistól és Vallis gróftól, a szatmári kapitánytól kieszközölt és kapott is bizonyos német segélycsapatot. Piheni Ferenc nevű emberét küldte el értük, hogy ez hozzá vezesse őket.

Hogy azonban a dolog ne látsszék teljesen saját kezdeményezésének és maga ne tűnjék olyan színben fel, mintha tanácsosainak a véleményét sem kérné ki, feltárta tervét Haller Gábornak, Bethlen Jánosnak, Petki Istvánnak (ez – mint mondtuk – a csikiak leveretése után futással menekült meg és Kemény fejedelemhez jött), továbbá Bethlen Farkas, Haller János, Bánfi Dénes és Szentpáli János nemes uraknak, de úgy, mintha még nem döntött volna, nem hogy már cselekedett is.

Bőbeszédűen kimutatta, mik teszik szükségessé bevonulását. Azok haboztak a veszedelmes ügyben. Végül is megfontolva a belőle származó bajokat, helytelenítették Kemény szándékát. Ez történt estefelé Bikszádon. A fejedelem szomorúan oszlatta fel a tanácskozást. Másnap kora hajnalban kocsira ült és megparancsolta Haller Gábornak, Petki Istvánnak, Bethlen Jánosnak és Haller Jánosnak, hogy ők is szálljanak fel. Míg Medgyes felé haladtak, ismét feltette a tegnapi estét kérdést és nyíltan vitázni kezdett az urakkal, miért ellenzik tervét. Így szólt: «Bőségesen kifejtettem, melyek azok a kikerülhetetlen okok, amelyek arra kényszerítenek, hogy ismét az erdélyi bevonulással fáradozzam. Bevallom, fájdalommal láttam, hogy ezek hallatára uraimék közül egyesek tovább hallgattak, mások meg ellentmondtak. Talán az a levél változtatta meg szándékukat, amelyet az erdélyi rendek nevében irtak, melyet én adtam oda néhány nappal ezelőtt, s melyben birtokaik visszaadását ígértek? Senkinek a hűségében nem kételkedem, de intek egy pár embert, ne merészeljen levelet, vagy követet küldeni Erdélybe, ha kedves az élete. Minket kizártak Erdélyből. Azon leszünk, hogy ne legyen mások hazája se.» Majd nyíltan, szinte egészen magánkívül kijelentette, hogy meg fogja kísérelni a bevonulást Erdélybe, akár üdvös lesz, akár végzetes.

Az urak nem feleltek semmit, ezt is alig merték tenni. Mikor Kemény beért Medgyesre, anyai unokatestvérét férjhez adta Zoltán Gáspárhoz, majd karácsony előtt három nappal visszatért Bikszádra.

A következő évben január harmadikán elindult innen Erdély felé és két nap múlva csatlakozott a német segélycsapa-

tokhoz. Mikor útrakelt, a mindaddig tartó nagy hidegek bőséges esőzésre változtak s az ebből származó áradások nehezen járhatóvá tették az utakat, mintha csak a természet is vissza akarta volna tartani a vesztébe rohanót.

Kemény mindezek ellenére folytatta útját. A fejedelem-asszonytól, aki mindaddig kísérte, Dobrovica falujában Patak (vagyis Nagybánya) mellett búcsúzott el utoljára. Majd megparancsolta, hogy Szentpáli János siessen előre kétezer magyar lovassal és a Kolozsvárt hagyott Ebeni Istvánhoz csatlakozva, sürgősen menjen jobbra Medgyes felé, hogy elzárják Apafi útját, s ne legyen módja valamilyen jobban megerősített városba eljutni. Tudomásuk volt ugyanis arról, hogy Apafi már előbb behuzódott Medgyesre. Szentpáli és Ebeni egyesültek és jobbfelé tartottak, amint megparancsolták nekik. Előreküldtek kétszáz lovas, hogy kikémléjék a medgyesi helyzetet. Jelenlétükből nyilvánvaló lett Apafi előtt ellenségeinek próbálkozása. Mivel természeténél fogva jó és szelid volt, kimélni akarta a keresztény vért. Ezért összehívta az ország vele lévő rendjeit és mindegyik nemzetből követet küldött Kemény fejedelemhez. Ezek után mind a maga, mind a rendek nevében felajánlotta Kemény fejedelemnek egész örökségének nyugodt birtoklását. Arra is kérte, hogy ne kergesse szerencsétlen hazájának még épségben maradt részeit is romlásba azzal, hogy fegyvert csörget a törökök hatalmas nemzete ellen. Megígérte mindnyájuk készséges engedelmességét is arra az esetre, ha a török jóindulatába fogadná Keményt. Kemény fejedelem elhalasztotta a választást és magával vitte a Szamos folyó mellett útjába került követeket. Apafi fejedelem nem tartotta biztonságosnak, hogy tovább időzzék ilyen kevésbé védett helyen s ezért elhatározta, hogy másnap a magyarországiak szemeláttára őrség kíséretében Segesvárra vonul.

A rákövetkező éjszaka azonban a tizennyolc zászlóalj havasalföldi oláh, akiről megirtuk, hogy a törökökkel együtt Apafi védelmére hagyták itt őket, az ellenségtől való félelmében visszafutott a hazájába.

Ezeknek a szökése siettette Apafi fejedelmet, hogy tegnapi elhatározását kövesse és Segesvárra menjen át. Meg is tette az elhatározott utat senkitől sem háborgatva és egész kíséretével együtt megtelepedett az alsóvárosban.

Ebeni István és Szentpáli János megtudták, hová ment és azonnal nyomon követték. Málhájukat a fél mérföldnyire lévő Segesd faluban hagyták, Segesvárat pedig kemény őrséggel

vették körül, hogy – mint gondolták – Apafi ne tudjon elmenekülni onnan.

Kemény fejedelem tudomást szerzett mindezekről Ebeni és Szentpáli útján. Ezek arra kérték, hogy siessen. Kemény azonban természeténél fogva is habozó volt és akkor még hozzá végzetszerűen a szokottnál később indult útjára. Nem hajnalban, hanem tíz, tizenegy óra felé kelt útra csapataival, éjszaka pedig megállt. Ez a januárban megszokott kevés nappali óra miatt nagy kárt okozott a seregeknek. Csodálkozott is módszerén mindenki, de főleg a hadi dolgokban jártas német tiszték.

Végül is hosszú és haszontalan késlekedések után közeledtek Segesvár városa felé. Kemény az Ebeni Istvánnal és Szentpáli Jánossal előreküldött lovasokat ott hagyta szálláson, ahol eddig is voltak, a németeket Valkány szász faluban helyezte el, maga testőrcsapatával és seregének egy részével Fejéregyház falujában telepedett meg. Ezt a három körülbelül egy távolságban lévő szállást egy óra alatt el lehetett érni. Kemény fejedelemnek tudomására jutott Bethlen György útján, ki Fogarason, Segesvártól egy napi járásra volt – mint mondtuk –, Kemény révén pedig Ebeni Istvánnak és Szentpáli Jánosnak is, hogy nyolc zászlóalj havasalföldi oláh átkelt Brassó mellett a hegyeken s azok lábánál telepedett meg. Leverésükre Bethlen Györgyöt és Szentpáli Jánost küldték bizonyos számú csapattal. Ezek megelőzték gyorsaságukkal híruket, szétszórták az említett zászlóaljakat, kettőt el is fogtak. Szerencsésen intézték el tehát a dolgot.

Kemény fejedelem eközben Fejéregyház falujában töltötte az időt és állandó portyázásokkal fárasztotta magát is, az ellenséget is. Majd odahívta Bethlen Jánost és levelet íratott vele sógorának, Kassai Ferencnek, aki Apafi fejedelem főudvarmestere volt. Ebben arra kérte, hogy jöjjön ki a kijelölt helyre, ha őszintén óhajtják a követek útján megkísérelt békét, hogy annak módozatairól tárgyaljanak.

Az beleegyezett és azt válaszolta, hogy holnap ki fog jönni. Mikor másnap hajnalban kilépett Segesvár kapuján, a magyar lovasok a másik oldalról támadást intéztek a török állások ellen és csatározásba kezdtek. Amint Kassai a katonák kiáltozását és a lövéseket meghallotta, visszatért a városba s így szerencsésen meg is menekült. Mint utólag sokan mondták, titkos csapda várt rá a mezőn, de Bethlen János tudta nélkül. Kemény fejedelem a segesváriaknak is küldött levelet és

figyelmeztette őket régi hűségükre. Ezek nem egészen világosan válaszoltak, meg sem ígérték, de meg sem tagadták az engedelmisséget.

Közben Apafi fejedelem óráról-óraóra félt a fallal körül nem sáncolt város ostromától és méltán. Mikor azt kérte a segesváriaktól, hogy fogadják be őt és embereit a várba, azok megtagadták. Nyíltan megmutatták, milyen szándékok vezetik őket.

Emiatt sokan elkedvetlenedtek és a rákövetkező éjjel elhagyták Apafi fejedelmet. Sok magyar katona keresett futásban mendéket az erdőn keresztül.

Kemény fejedelem néhány emberével január huszadikán hajnalban végül kivonult, megszemlélte Segesvárt és kereste a holnapra tervezett ostromra alkalmas helyet.

A magyarországiak közül csak Ebeni Istvánnak és Teleki Mihálynak mondta el, hogy mit határozott. Estefelé visszatért Segesvárról szállására. Ekkor két lovas, kik élelem szerzése céljából a Medgyes szász város közelében fekvő Szászalmás faluba ment, azt jelentette neki, hogy nagy török sereg vonult be azon a napon Medgyesre. Maguk ugyan nem látták, de biztosan tudják, szavahihető parasztok elbeszéléséből. A fejedelem nem vette teljesen semmibe szavukat, de nem is hitte el egészen. Elküldött azonban több embert, hogy azok tudják meg vagy nézzék meg alaposan és igazolják dolgot. Ezek el is oszlattak másnapra, január huszonegyedikére, szombatra minden kétséget. Apafi fejedelem ugyanis segítséget kért ellenségei bevonulása ellen Ali pasától. Az segítségül is küldte kétezer és nem több, de válogatott emberrel Kucsuk Mehmet pasát, a jenői és temesvári vezírt, ezt a nem bölcs, hanem vakmerő embert, aki gyermekkorától fogva rabló volt, majd az ottomán-ellenes ázsiai lázadásnak a feje s most ennek a vállalkozásnak a vezetője. Ez hírért megelőzve még azon a napon, vagyis pénteken egyesült a már említett és a fejedelmük parancsára ismét bejött nyolc zászlóalj oláhval és bevonult Medgyesre. Itt töltötte a következő napot, hogy katonái kipihenjék a hosszú fáradságot, hogy, ha a szükség úgy hozza, egy kissé összeszedett erővel könnyebben tudjanak szembenézni a sorssal.

Kemény fejedelem szombaton, január huszonegyedikén összehívatta emiatt seregének tisztjeit és megbeszélte velük, mit kell tenniük.

Azok azt látták jónak, hogy a következő éjjel összeszedjék az összes csapatokat és szembeszálljanak az ellenséggel, sze-

rencsét próbáljanak, mielőtt még a török Apafival és a melléje-rendelt őrséggel egyesül. Csak Kemény fejedelem ellenezte ezt az üdvös tervet. Mint állította, a futás szégyenletes látszata miatt. Akármilyen ok miatt is megy el innen, azt fogják majd mondani róla, hogy megfutott Apafi fejedelem elől.

Végül is azt mondta, hogy erről a fontos dolgról még gondolkozni fog. Tisztjei térjenek vissza szállásukra és várják készen parancsait.

Kemény fejedelem elbocsátotta tanácsosait és január huszonkettedikén (1662-ben), amint kivilágosodott, megparancsolta, hogy a német sereg hagyja el málhástól szállását, Valkányt. Ebeni István szintén távozzék a parancsnoksága alatt lévő magyarokkal együtt szállásáról és mindketten csatlakozzanak őhozá.

Ezek engedelmeskedtek a parancsnak. Ennek a napnak kilencedik órája táján csapataikat szétszotva felállottak a mezőn, a fejedelem szállásán kívül. Közben különböző lovasok azt jelentették, hogy Kucsuk pasa elhagyta Medgyest és látták, amint csatarendben álló csapattal Segesvár felé vonult. Jóllehet Kemény fejedelem korlátlanul hitelt adott szavuknak, mégsem lehetett rávenni arra, bármennyire is kérték, hogy katonáit, kik itt az időt csak haszontalanul töltötték, szemtől-szembe vezesse az ellenséggel. Azt az ürügyet hozta fel, hogy óvakodik a gyáva menekülés látszatától. Talán inkább azért vonakodott, mert ez a középszerű ember átlátta, hogy végzete megbénítja s nem tud helytállani a háborús helyzetben, ebből pedig szerencsétlen végére következett.

Visszaküldte aznap Segesvárra Apafi fejedelem és a rendek követeit, kiket eddig magánál tartott fogságban. Maga lóra szállt s néhány emberével a város felé indult. Elgondolkozva haladt néhány órán keresztül. Közben mások és mások jöttek, kik jelentették, hogy közeledik az ellenség.

Délután három óra felé megindult csapataival Hetur falu felé. Lassan és nagyon szomorúan haladt. Valaki azt jelentette, hogy az ellenség csak fél mérföldnyire van. Még most is megvolt az alkalom, hogy elébevégyanak és méginkább a katonák harci kedve, de Kemény azt parancsolta, hogy a sereg álljon meg Heturnál s a nap hátralévő részét a német tisztekkel való tanácskozásban töltötte.

Napnyugta felé megindult körülbelül háromszáz emberével – anélkül hogy csatarendbe állította volna őket – Nagyszöllős faluja felé s innen arra a sikságra, ahonnan az ellenség már

elvonult. Kemény azonban az ágyú és puskagolyók zajából, melyet Segesvárt Kucsuk pasa csatlakozása feletti örömük jeléül lőttek ki, belátta, hogy hiába fárad. Arra kényszerült tehát, hogy a sötétben visszavonuljon Nagyszöllös falujába és itt szállásolja el nagy zavar közepette egész seregét.

Mikor a következő nap, január huszonharmadika felvirradt, összehívta mind a magyar, mind a német tiszteket és főbenjáró dolgokról tanácskozott velük. Ezek azt gondolták, hogy minden késlekedés veszélyes, sürgősen vissza kell vonulni Magyarország felé, mert Kucsuk pasa már csatlakozott a többiekhez. Csak Kemény fejedelem ellenezte ezt. Még most is a megfutamodás szégyenletességét emlegette, jóllehet őszintén bevallotta, hogy Segesvár ostromától semmi jót nem remél, hiszen több sereg jöhet még mind a Havasalföldről, mind Ali pasától. Majd azt mondta, hogy a középútat választja a menekülés és az itt tartózkodás között. Azt határozta, – mint mondta – hogy ma még itt maradnak, holnap Berethalomba mennek (ez szász város, Erdély közepén, nem messze Medgyestől) és útközben ostromolni fogják Apafi kastélyát, Ebesfalvát. Két napig maradnak Berethalmon, majd visszavonulnak Magyarország felé, de útközben ostromolják majd Medgyes városát. A török hadsereg elfáradt a hosszú úttól és biztosan megelégedett azzal, hogy csatlakozott Apafihoz. Egyáltalán nem gondol arra, hogy kirohanjon a városból. A tisztek hallgatónak beleegyeztek. Egyikük sem félt az ellenséges kirohánástól, csak egy Huszár Péter nevű nemes úr, kit nemrégén váltottak ki a tatár rabságból. Ez azt mondta, hogy Kucsuk pasa ugyanolyan vakmerőn fog kirohanni, mint ahogyan tegnap bevonulni láthatták.

Elhatározták tehát, hogy ezen a napon pihenni fognak és elküldték a katonákat, hogy csapják ki a mezőre lovaikat. Ezenkívül levelei iratott Kemény Bethlen János kancellárral Montecuccoli generálisnak és Vallis gróf szatmári kapitánynak, hogy ismét küldjenek segítséget az új ellenség ellen. Mikor ezt írták, egy parasztot vezettek a fejedelem elé. Ez azt mondta, hogy látta az ellenség egész seregét, negyvenhárom zászlóaljat számolt meg benne. Nem tévedett. Magam is úgy láttam, mikor a csata elején megnéztem, hogy Kucsuk Mehmed pasa serege, mely – mint mondtuk – egyesült az oláhokkal, nem haladta meg a kétezer embert.

Mikor az ebéd ideje elérkezett és a többiek asztalhoz ültek, vagyis asztalhoz akartak ülni, a mezőről jött sok katona jelen-

tette, hogy látta a török csapatokat. Trombitával jelt adtak, hogy vonuljanak ki a csataterre. A fejedelem lóra tilt, csapatainak pedig meghagyta, hogy kövessék. Ezek csak részben vonultak ki, részben pedig szállásnak kijelölt falujukban foglaltoskodtak, azt gondolva, hogy a mezőn semmi fontos dolog sem fog történni. Alig a feléről merném állítani mind a magyar mind a német seregnek, hogy kivonult.

Kucsuk Mehmed pasa közben elhaladt seregével Hetur falu mellett és egyre közeledett. Hogy jobban megérthessük Kemény fejedelemmel vívott csatáját, tudnunk kell előbb a következőt. Ugy csaptak össze, hogy a török sereg kelet-nyugati irányban jött, Keményé pedig a nyugat-keletiben; a napot mindegyik szembe kapta.

Kemény fejedelem serege a következő csatarendben volt. Jobbról egy erdő szélén helyezett el Radák Imre vezetésével hatszáz gyalogost, mivel a völgy, ahol harcolniok kellett, alig tudta befogadni a sereget.

Kemény fejedelem a magyar lovassággal a középben állt. Ezek egy tömegben voltak és Ebeni István vezette őket. Meghaladták a négyezret is, ha mind ott lettek volna a csatában. Balról egy szőlőhegy aljában voltak a horvát és német csapatok. Ezeknek is nagy része maradt távol a csatától.

Háromszáz németet és ugyanannyi magyart a falu másik végén helyezték el, hogy ne keríthessék be őket. Félték ugyanis a törökök cselvetésétől. Mikor Kemény fejedelem seregét ilyen módon felállította, mint elmondottuk, egy magyarországi, fehér ruhás lovas járult hozzá és arra figyelmeztette, hogy különítse el magától a csatában az erdélyi urakat, mert azok az élete ellen törnek. Kemény hallgatott is erre, nem fontolta meg azt sem, kitől származik a hír és igaz-e. Odaküldte Teleki Mihályt, udvara egyik bizalmas emberét az erdélyi nemesekhez és megparancsolta nekik, hogy vonuljanak a német csapatok mellé, maga is tüstént odamegy. Ezek az urak Haller Gábor, Bethlen János és Farkas, a fejedelem anyai ági unokatestvérei, Haller Pál, Bánfi Dénes, Huszár Péter, Rédei Ferenc és Ugron András voltak. Erdélyből származtak mind. Engedelmeskedtek a parancsnak úgy, hogy nem is maradt más a csatában a fejedelem mellett az erdélyi urak közül, csak Ebeni István és a fejedelem fia, Kemény Simon. Ez csak javukra volt az erdélyi uraknak, amint azt az alábbiakból majd meglátjuk.

Az ellenség már szemmeláthatóan közeledett, amikor a fejedelem egy számára szerencsétlenséget jelentő lóra szállt,

arra, amelyiket első bevonulása idején, Barcsai Gáspár megölésekor, az örményesi kuriából szerzett. Kucsuk Mehmet pasa két igen erős csapatot állított fel arcvonalban, maga a magyarokkal szembeforduló részen foglalt helyet. Egy harmadik, erős és negyedik, gyenge csapatot a háta mögött állított fel. Minden bevezető csatározás nélkül megtámadta Kemény embereit, ezek pedig igen különböző módon fogadták a támadást. A pasától jobbra felállított török lovascsapat Kemény seregének balszárnyával csapott össze. Ott németek és horvátok voltak. Ezek az első sorokban álló törököket csaknem mind megölték, erre a többiek meginogtak és a futásra kezdtek gondolni.

Itt biztosan győztek is volna, ha a magyarországiakat, kiket maga Kucsuk pasa támadott meg, nem fogta volna el páni rémület. Így elhagyták bajtársaikat és a futásban kerestek menedéket. Vér nélküli győzelmet engedtek meg tehát az ellenségnek aki – saját tanuságuk szerint – gyengébb volt náluk.

Radák István, aki senkit sem támadott meg és őt sem támadták meg, hatszáz lovasával a szomszédos erdőbe vette be magát. A fejedelem leesett lováról és katonái agyontaposták. Gyalui István, étékfogó mestere felajánlotta neki a maga lovát. Hűségéért életével fizetett, azért pusztult el, mert nem volt lova; fejedelmét azonban nem tudta végzetével szemben megvédelmezni. A fejedelem halálát akkor még nem tudták, a tőle elrabolt zsákmányból és katonái elbeszéléséből vált az ismertessé. Holttestét nem keresték meg idejében és nem is találták meg soha.

A németek, bajtársaiktól elhagyva, maguk is arra kényszerültek, hogy futásban keressenek menedéket. Sokat meg is öltek közülök. Kétségtelen, hogy a legyőzöttek pusztulása nagyobb lett volna, ha az ellenség kitartóbban üldözte volna őket. Már a negyedik mérföldnél azonban felhagytak vele és visszatértek Nagyszöllös falujába. Innen, az egész hadsereg málhájával, azonkívül két ágyúval, és sok zsákmánnyal gazdagodva, győzelemittasan, ágyúk hangjától kísérve tértek vissza az éjszaka Segesvárra, ahol Apafi fejedelmet hagyták.